

2.2. Vektorok skaláris szorzata

Emlékeztető az 1. leckéből:

Definíció: Tetszőleges $\mathbf{a}$ és $\mathbf{b}$ vektor skaláris szorzatán az $\langle \mathbf{a}, \mathbf{b} \rangle = \|\mathbf{a}\| \|\mathbf{b}\| \cos \varphi$ mennyiséget értjük, ahol φ a két vektor által közbezárt szög.

Tétel: Két vektor akkor és csak akkor merőleges egymásra, ha skaláris szorzatuk nulla.

Definíció: ha két vektor merőleges egymásra, akkor ezeket ortogonális vektoroknak nevezzük.

A skaláris szorzat számolása koordinátákkal

Tétel: Legyen $\mathbf{a} = (a_1, a_2, a_3)$ és $\mathbf{b} = (b_1, b_2, b_3)$. Ekkor

$$\langle \mathbf{a}, \mathbf{b} \rangle = a_1 b_1 + a_2 b_2 + a_3 b_3.$$

Megjegyzés: ortonormált bázisvektorok esetén $\langle \mathbf{i}, \mathbf{j} \rangle = \langle \mathbf{i}, \mathbf{k} \rangle = \langle \mathbf{j}, \mathbf{k} \rangle = 0$.

Tétel: Legyen $\mathbf{a} = (a_1, a_2, a_3)$ és $\mathbf{b} = (b_1, b_2, b_3)$ nullvektortól különböző két vektor. Ekkor az általuk közbezárt szög:

$$\cos \varphi = \frac{\langle \mathbf{a}, \mathbf{b} \rangle}{\|\mathbf{a}\| \|\mathbf{b}\|}.$$

Következmény: Ha

- $\langle \mathbf{a}, \mathbf{b} \rangle > 0$ akkor a két vektor hegyesszöget zár be egymással,
- $\langle \mathbf{a}, \mathbf{b} \rangle < 0$ akkor a két vektor tompaszöget zár be egymással,
- $\langle \mathbf{a}, \mathbf{b} \rangle = 0$ akkor a két vektor merőleges egymásra.

Tétel: Legyen adott $\mathbf{a}$ és $\mathbf{b}$ vektor, ahol $\mathbf{b} \neq \mathbf{0}$. Ekkor az $\mathbf{a}$ vektor egyértelműen felbontható $\mathbf{b}$ vektorral párhuzamos ($\mathbf{a}_p$) és $\mathbf{b}$ vektorra merőleges összetevőkre ($\mathbf{a}_m$), ahol

$$\mathbf{a}_p = \frac{\langle \mathbf{a}, \mathbf{b} \rangle}{\|\mathbf{b}\|^2} \mathbf{b} \quad \text{és} \quad \mathbf{a}_m = \mathbf{a} - \mathbf{a}_p.$$

1. feladat: Határozzuk meg a következő vektorpárok szögét:

- a) $\mathbf{a} = (5, -1, 2)$ $\mathbf{b} = (3, 1, -2)$
- b) $\mathbf{a} = (4, -2, 2)$ $\mathbf{b} = (3, 6, 0)$
- c) $\mathbf{a} = (-2, -1, 2)$ $\mathbf{b} = (3, 1, 2)$

Megoldás

Jelöljük a két vektor által közbezárt szöget φ -el. Ekkor a

$$\cos \varphi = \frac{\langle \mathbf{a}, \mathbf{b} \rangle}{\|\mathbf{a}\| \|\mathbf{b}\|}$$

összefüggés alapján fogunk számolni.

a) Ha $\mathbf{a} = (5, -1, 2)$ és $\mathbf{b} = (3, 1, -2)$, akkor

$$\begin{aligned}\cos \varphi &= \frac{\langle \mathbf{a}, \mathbf{b} \rangle}{\|\mathbf{a}\| \|\mathbf{b}\|} = \frac{5 \cdot 3 + (-1) \cdot 1 + 2 \cdot (-2)}{\sqrt{5^2 + (-1)^2 + 2^2} \sqrt{3^2 + 1^2 + (-2)^2}} = \\ &= \frac{10}{\sqrt{30} \sqrt{14}} \approx 0,4880 \rightarrow \varphi \approx 60,79^\circ.\end{aligned}$$

b) Ha $\mathbf{a} = (4, -2, 2)$ és $\mathbf{b} = (3, 6, 0)$, akkor

$$\begin{aligned}\cos \varphi &= \frac{\langle \mathbf{a}, \mathbf{b} \rangle}{\|\mathbf{a}\| \|\mathbf{b}\|} = \frac{4 \cdot 3 + (-2) \cdot 6 + 2 \cdot 0}{\sqrt{4^2 + (-2)^2 + 2^2} \sqrt{3^2 + 6^2 + 0^2}} = \\ &= \frac{0}{\sqrt{24} \sqrt{45}} = 0 \rightarrow \varphi = 90^\circ.\end{aligned}$$

c) Ha $\mathbf{a} = (-2, -1, 2)$ és $\mathbf{b} = (3, 1, 2)$, akkor

$$\begin{aligned}\cos \varphi &= \frac{\langle \mathbf{a}, \mathbf{b} \rangle}{\|\mathbf{a}\| \|\mathbf{b}\|} = \frac{(-2) \cdot 3 + (-1) \cdot 1 + 2 \cdot 2}{\sqrt{(-2)^2 + (-1)^2 + 2^2} \sqrt{3^2 + 1^2 + 2^2}} = \\ &= \frac{-3}{\sqrt{9} \sqrt{14}} \approx -0,2673 \rightarrow \varphi \approx 105,50^\circ.\end{aligned}$$

2. feladat: Adjuk meg z értékét úgy, hogy $\mathbf{a}$ és $\mathbf{b}$ vektorok merőlegesek legyenek egymásra, ha $\mathbf{a} = (-2, -1, 2)$ és $\mathbf{b} = (4, -1, z)$.

Megoldás

Két vektor akkor és csak akkor merőleges egymásra, ha skaláris szorzatuk 0. Tehát úgy kell z értékét megválasztani, hogy $\langle \mathbf{a}, \mathbf{b} \rangle = 0$ teljesüljön.

$$\begin{aligned}\langle \mathbf{a}, \mathbf{b} \rangle &= (-2) \cdot 4 + (-1) \cdot (-1) + 2 \cdot z = 0 \rightarrow -7 + 2z = 0 \\ z &= 3,5.\end{aligned}$$

3. feladat: Határozzuk meg az ABC háromszög legnagyobb szögét, ha $A(1, 1, 0)$, $B(-2, -1, 1)$ és $C(2, 1, -1)$!

Megoldás

Mivel csak a legnagyobb szög a kérdés, jó lenne eldönteni, melyik csúcsonál található, különben mindegyik szöget ki kell számolnunk, s kiválasztani a legnagyobbat. Mivel a háromszögekben nagyobb oldallal szemben nagyobb szög van, a legnagyobb szög a legnagyobb oldallal szemben lesz. Az oldalak hosszának meghatározásához írjuk fel az $\overline{AB}$, $\overline{AC}$ és $\overline{BC}$ vektorokat.

$$\overrightarrow{AB} = (-3, -2, 1) \rightarrow \|\overrightarrow{AB}\| = \sqrt{(-3)^2 + (-2)^2 + 1^2} = \sqrt{14}$$

$$\overrightarrow{AC} = (1, 0, -1) \rightarrow \|\overrightarrow{AC}\| = \sqrt{1^2 + 0^2 + (-1)^2} = \sqrt{2}$$

$$\overrightarrow{BC} = (4, 2, -2) \rightarrow \|\overrightarrow{BC}\| = \sqrt{4^2 + 2^2 + (-2)^2} = \sqrt{24}.$$

Mivel BC a leghosszabb oldal, ezért az A csúcsnál lévő α szög a háromszög legnagyobb szöge. Ez a szög lényegében az AB és AC vektorok által bezárt szög, így:

$$\begin{aligned} \cos \alpha &= \frac{\langle \overrightarrow{AB}, \overrightarrow{AC} \rangle}{\|\overrightarrow{AB}\| \|\overrightarrow{AC}\|} = \frac{(-3) \cdot 1 + (-2) \cdot 0 + 1 \cdot (-1)}{\sqrt{14} \sqrt{2}} = \\ &= \frac{-4}{\sqrt{14} \sqrt{2}} \approx -0,7559 \rightarrow \varphi \approx 139,10^\circ. \end{aligned}$$

4. feladat: Bizonyítsuk be, hogy az $\mathbf{a} = (2, -3, -6)$, $\mathbf{b} = (6, -2, 3)$ és $\mathbf{c} = (3, 6, -2)$ vektorok kockát feszítenek ki!

Megoldás

Ez úgy értendő, hogy ha a három vektort közös kezdőpontból mérjük fel, akkor egy kocka egy csúcsból induló három élvektorát kapjuk.

Ennek teljesüléséhez az szükséges, hogy a vektorok hossza azonos legyen, s egymásra páronként merőlegesek legyenek, azaz bármelyik merőleges legyen bármelyikre.

Számoljuk először a vektorok hosszát:

$$\|\mathbf{a}\| = \sqrt{2^2 + (-3)^2 + (-6)^2} = \sqrt{49} = 7$$

A másik két vektor hossza is ugyanennyi, hiszen a koordináták csak fel vannak cserélve, valamint az előjelek változnak, de ez a négyzet miatt nem számít.

Már csak a páronkénti merőlegességet kell ellenőrizni. A merőlegességhez az kell, hogy bármely két vektor skaláris szorzata 0 legyen.

$$\langle \mathbf{a}, \mathbf{b} \rangle = 2 \cdot 6 + (-3) \cdot (-2) + (-6) \cdot 3 = 0$$

$$\langle \mathbf{a}, \mathbf{c} \rangle = 2 \cdot 3 + (-3) \cdot 6 + (-6) \cdot (-2) = 0$$

$$\langle \mathbf{b}, \mathbf{c} \rangle = 6 \cdot 3 + (-2) \cdot 6 + 3 \cdot (-2) = 0.$$

Mivel a merőlegességek is teljesülnek, ezért ezek a vektorok valóban kockát feszítenek ki.

5. feladat: Bontsuk fel az $\mathbf{a} = (2, 1, -1)$ vektort a $\mathbf{b} = (-3, -1, 1)$ vektorral párhuzamos és rá merőleges összetevőkre!

Megoldás

A feladathoz lényegében két képletet kell ismernünk:

$$\mathbf{a}_p = \frac{\langle \mathbf{a}, \mathbf{b} \rangle}{\|\mathbf{b}\|^2} \mathbf{b} \quad \text{és} \quad \mathbf{a}_m = \mathbf{a} - \mathbf{a}_p.$$

$$\mathbf{a}_p = \frac{\langle \mathbf{a}, \mathbf{b} \rangle}{\|\mathbf{b}\|^2} \mathbf{b} = \frac{2 \cdot (-3) + 1 \cdot (-1) + (-1) \cdot 1}{\left(\sqrt{(-3)^2 + (-1)^2 + 1^2}\right)^2} (-3, -1, 1) = \frac{-8}{11} (-3, -1, 1) = \left(\frac{24}{11}, \frac{8}{11}, -\frac{8}{11}\right)$$

$$\mathbf{a}_m = \mathbf{a} - \mathbf{a}_p = (2, 1, -1) - \left(\frac{24}{11}, \frac{8}{11}, -\frac{8}{11}\right) = \left(-\frac{2}{11}, \frac{3}{11}, -\frac{3}{11}\right).$$